

Erik Wallers autografsamling

En återerövrad skatt i Uppsala universitetsbibliotek

När Erik Waller 1950 donerade sin stora medicinhistoriska boksamling på mer än 20 000 volymer till Carolina Rediviva väckte det berättigad uppmärksamhet i den lärda världen. Samlingen räknas som en av de finaste privata samlingar i sitt slag och är idag välkänd över hela världen, mycket tack vare den katalog som bibliotekarien Hans Sallander utarbetade och som publicerades 1955 under titeln *Bibliotheca Walleriana*.¹ Under 2008 har dessutom den digitala katalogen över Wallers autograf- och manuskriptsamling färdigställts och därmed har större delen av en av förra seklets mest märkvärdiga samlingar gjorts tillgänglig.²

Erik Waller föddes i november år 1875 i Önum i Västergötland. Efter att ha tagit studenten 1894 i Skara började han studera medicin vid Uppsala universitet där han också tog sin medicinexamen år 1900 varpå han fortsatte sina studier vid Karolinska Institutet. Efter 1905 arbetade han som kirurg i olika delar av landet och återvände 1909 till sin hemprovins, närmare bestämt till Lidköping, där han arbetade som kirurg och sedermera som chefskirurg fram till sin pensionering. Han flyttade därefter till Stockholm och innehade mellan 1940 och 1946 en tjänst som bibliotekarie vid Läkar-sällskapet. 1951 återvände han till Lidköping där han avled den 28 januari 1955.³

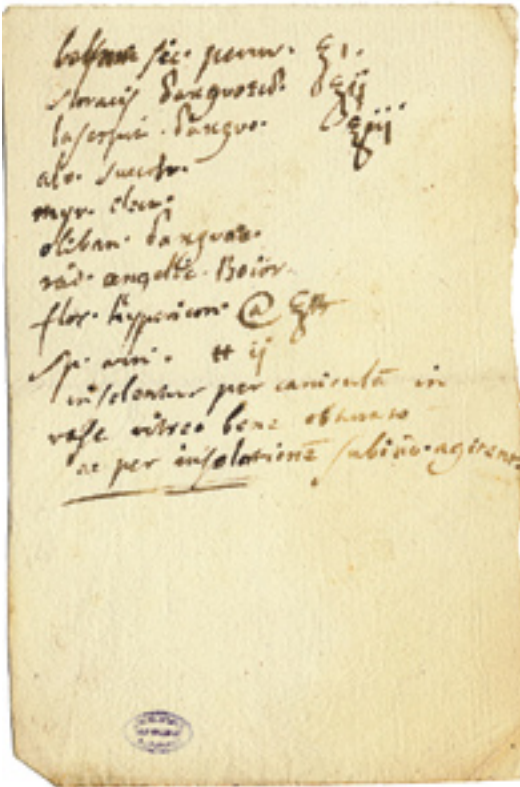
Redan i tonåren började han samla frimärken, fortsatte sedan med att samla hela brev och andra dokument, speciellt om de var skrivna av läkare eller naturvetenskapsmän, och utvidgade slutligen samlandet till att omfatta även böcker och trycksaker. Han kom med tiden att bygga upp ett

världsomspännande kontaktnät med bokhandlare, andra samlare och medicinhistoriker. Första halvan av 1900-talet var en tid då flera stora boksamlingar, inte minst inom medicinhistoria, skapades, och många av Wallers konkurrenter på bokmarknaden blev också hans goda vänner, som till exempel Harvey Cushing (1869–1939), John F. Fulton (1899–1960) och Arnold C. Klebs (1870–1943).⁴ Andra framstående medicinhistoriska samlare från epoken, men något äldre än Waller, var Sir William Osler (1849–1919)⁵ och Sir Henry Wellcome (1853–1936).⁶ Erik Wallers boksamling donerades, som sagt, till Uppsala universitetsbibliotek 1950, och 1955 lyckades biblioteket inhandla även de andra delarna av hans jättelika samlingar: manuskript, stamböcker, mynt, diplom, gravyrer, porträtt etc. Den väldiga samlingen av autografer, det vill säga brev och andra handskrivna dokument, av läkare, vetenskapsmän, forskningsresande, politiker författare etc. från perioden ungefär 1400–1950 levererades i 79 stora lådor. Det stod redan från början klart för var och en att dessa lådor innehöll dokument av mycket stort vetenskapligt värde, men den överväldigande mängden dokument tillsammans med det faktum att materialet bara delvis var ordnat alfabetiskt och att många författare var oidentifierade, gjorde att resurserna inte räckte till för en katalogisering och samlingen kom att falla mer och mer i glömska. Det var först i mitten av 1990-talet och på initiativ av vetenskapshistorikern professor Marco Beretta från Italien som planerna på att katalogisera Wallersamlingen åter fördes upp på dagordningen. Beretta hade redan tidigare

gjort sig bekant med materialet, insett dess stora värde och 1993 publicerat en kommenterande katalog av ett välvalt antal "highlights".⁷ Flera projektansökningar lämnades in och avlogs innan Riksbankens Jubileumsfond 1999 beviljade ett startanslag och katalogiseringsprojektet kunde komma igång i början av år 2000. År 2001 trädde Uppsala universitet in som projektets huvudsakliga finansör. Redan från början bestämdes att inte bara göra en efterlängtd katalog över samlingen utan också att digitalisera den, varvid projektet omvandlades till Uppsala universitetsbiblioteks hittills främsta digitaliseringsprojekt. Den digitala katalogen, som har utvecklats av Enheten för digital publicering vid Uppsala UB, är nu komplett⁸ och finns på följande webbadress:

<http://waller.ub.uu.se/>.

Ända sedan samlingen levererades till biblioteket 1955 har man spekulerat över hur många dokument den egentligen innehåller, och siffrorna har varierat mellan 20 000 och 40 000. Betänker man dessutom att Erik Waller själv förmodligen inte kände till det totala antalet, kan vi sålunda nu för första gången någonsin presentera de mer eller mindre exakta siffrorna. Waller hade huvudsakligen sorterat materialet efter författarnas nationalitet och hade därigenom skapat ett stort antal delsamlingar; denna struktur har för enkelhetens skull behållits. Det totala antalet dokument i Wallers autografsamling är 38 221 och det totala antalet skannade bilder i katalogen är 89 300. De olika delsamlingarna fördelar sig på detta vis:

Medicinskt recept från 1600-talet, möjligen skrivet av läkaren och poeten Charles Spon (1609–1684).

Fotografi av naturalisten Ludwig Büchner (1824–1899) med personlig hälsning (Wien 1872).

Samling	Signum	Antal dokument
Frankrike	fr	9 334
Tyskland/Österrike	de	6 699
Sverige	se	3 804
Danmark	dk	2 633
Storbritannien	gb	1 986
Italien	it	1 263
Belgien/Holland	benl	873
Schweiz	ch	596
USA	us	524
Norge	no	280
Ryssland	ru	154
Spanien/Portugal/Latinamerika	espt	143
Finland	fi	141
Ungern	hu	70
Polen	po	48
Rumänien	ro	48
Grekland	gr	38
Japan	jp	36
Tjeckoslovakien	cs	18
Turkiet	tr	14
Jugoslavien	yu	13
Tunisien	tu	10
Egypten	eg	6
Indien	in	5
Bulgarien	bg	3
Kina	cn	2
Iran	ir	2
Sydafrika	za	2
Album	alb	3 150
Artzt	Artzt	3 051
Wallers egen korrespondens	Wall	1 625
album amicorum	amic	533
Birger	Birg	500
Haffkine	Haff	316
Baglivi	Bagl	193
Codices	cod	92
Fakes	fake	16

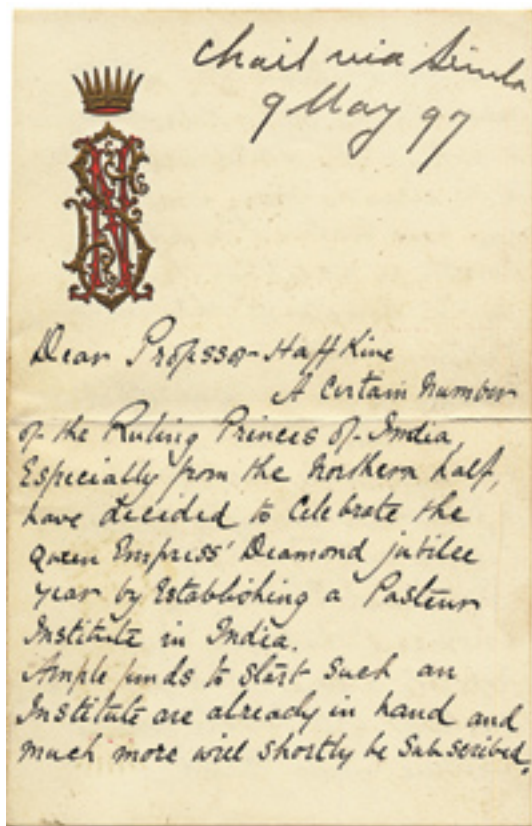
Tabell 1: Antalet dokument i Wallers autografsamling fördelat på delsamlingar.

Som framgår av tabellen ovan finns det ett antal delsamlingar som inte grundas på författarens nationalitet och som kanske kräver en närmre beskrivning.

Album-samlingen omfattar till största delen brittiska dokument inklustrade i samlingsalbum.

Åtta av dessa album, som ursprungligen tillhörde en större samling, inköptes av Waller på Sotheby's i juli 1924.⁹

Arzt-samlingen består av 3051 blanketter med ifyllda (själv)biografiska uppgifter. Dessa blanketter distribuerades till läkare över hela världen av

Brev till Haffkine (1899) från Nihal Singh, Maharaj Rana of Dolphur (1863–1901). Haffkine erbjuds att bli ledare för det nyinrättade Pasteurinstitutet i Indien.

utgivarna av *Biographisches Lexikon der hervorragenden Ärzte* och låg till grund för 1932 års utgåva av denna biografiska handbok.

Wallers egen korrespondens innehåller Erik Wallers brev till vänner och kollegor samt delar av hans omfattande korrespondens med bokhandlare och andra samlare.

Album amicorum-samlingen är en samling av strax över femhundra lösa blad från olika stamböcker.¹⁰

Birger-samlingen hopbringades av den svenska läkaren Selim Birger (1879–1931) och innehåller framför allt sjukhusdokument (som remisser och liknande) från början av 1900-talet. Med tanke på dokumentens känsliga natur – de behandlar främst patienter med könssjukdomar – har dessa dokument uteslutits ur Wallerkatalogen. Bara

femhundra dokument, en bråkdel av samlingen, har införts i katalogen som prov men utan skannade avbildningar. Selim Birger skänkte samlingen i sin helhet till Erik Waller 1930.¹¹

Haffkine-samlingen innehåller arkivet efter bakteriologen Waldemar Haffkine (1860–1930) fram till dennes pensionering 1914. Haffkine utvecklade ett vaccin mot kolera och var i flera perioder bosatt och verksam i Indien. 1899 utsågs han till direktör för The Plague Research Institute i Bombay (som 1925 bytte namn till The Haffkine Institute). Arkivet innehåller brev till och från lokala maharadjor, inklusive en omfattande korrespondens med Aga Khan III (1877–1957), samt europeiska kollegor. Haffkines arkiv efter pensioneringen finns vid det judiska national- och universitetsbiblioteket i Jerusalem.¹²

I *Baglivi-samlingen* finns ungefär hälften av det tota antalet kända brev till och från den kroatisk-italienska läkaren Giorgio Baglivi (1668–1707).¹³ Resterande brev finns vid The Osler Library i Montreal.

Codices-samlingen är Wallers samling av bundna handskrifter. Endast deras titelsidor har skannats.

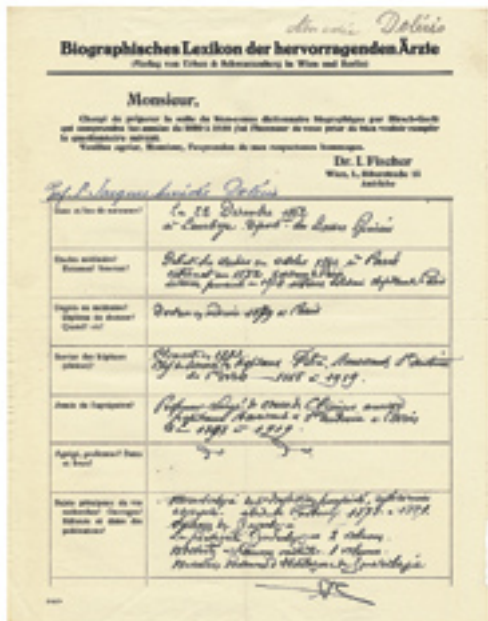
Fake-samlingen består av de dokument som Waller själv ansåg vara förfalskningar.

Tidsmässigt sträcker sig samlingen från 1400-talet fram till 1950-talet. Den äldsta handlingen är ett kvitto daterat 1406.¹⁴ Fördelningen på århundraden är ungefär den följande:¹⁵

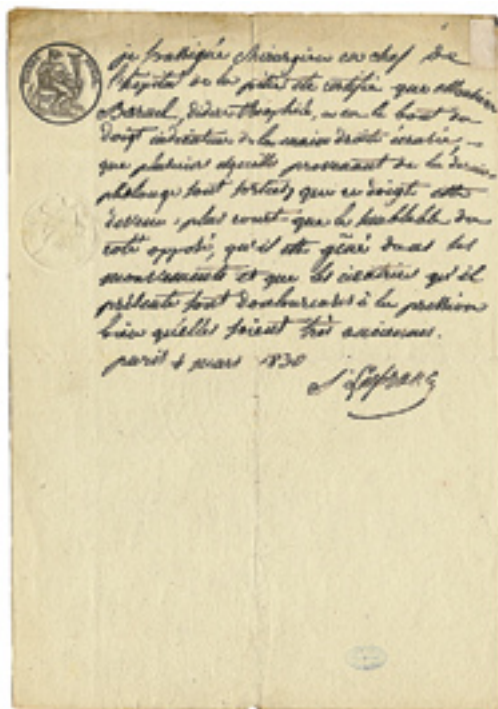
Århundrade	Antal dokument
1400-talet	20
1500-talet	500
1600-talet	1 800
1700-talet	3 200
1800-talet	20 000
1900-talet	12 500

Tabell 2: Antalet dokument i Wallers autografsamling fördelat på århundraden.

Majoriteten av dokumenten består, som man kan vänta sig, av brev, men i en samling av detta slag som är inriktad på medicin- och vetenskapshistoria kan man även finna andra typer av handlingar, som till exempel läkarintyg, recept på mediciner, läkarrapporter och vetenskapliga

Exempel på blad ur Arztsamlingen. Självbiografiska uppgifter av Jacques-Amédée Déloris (1852–1938).

Exempel på läkarintyg från Wallersamlingen. Skrivet i mars 1830 av Jacques Lisfranc de Saint-Martin (1790–1847).

artiklar. Dessutom finns här porträtt inklusive originalfotografier, kvitton samt lösa namnteckningar. Till och med skönlitteraturen är representerad: inte mindre än 137 dikter har dykt upp under katalogiseringen, bland dem finns samlingens längsta aktstycke, en 6,5 meter lång dikt skriven av den franske läkaren André Cantonnet och uppläst av honom själv vid en middagsbjudning den 30 april 1921.¹⁶

De mer än 1600 brev som har bevarats av Wallers egen korrespondens har gett oss en inblick i hans aktivitet som samlare och medicinhistoriker. Han hade en omfattande brevväxling med andra medicinhistoriker från världens alla hörn och flera av dem blev med tidens hans personliga vänner, som de ovan nämnda Harvey Cushing och John Fulton vid Yale University.¹⁷ Han hade också många goda vänner i Tyskland, till exempel Richard Nicolaus Wegner (1884–1967) och Walter Albert Ferdinand von Brunn (1876–1952) med vilka han höll kontakten även under de svåra åren under och strax efter andra världskriget.

Vi börjar även få en tydligare bild av hur han arbetade när han byggde upp sin samling. Ett stort antal brev från bokhandlare och auktionshus finns i själva autografsamlingen, men minst lika många ligger fortfarande kvar i hans böcker som dokumentation av inköpen. Det är uppenbart att Erik Waller hade ett stort nätverk av bokhandlare och att han var en välkänd kund i dessa kretsar. Han skrev även brev till vänner och kollegor och bad om deras hjälp med att få tag i handlingar av så många personer som möjligt. Det stora antalet dokument adresserade till den danska bokhandelsfirman Lyng & Son i Köpenhamn (cirka 600 st.), till den tyske kirurgen Hermann Küttner (1870–1932), utgivaren av "Neue Deutsche Chirurgie", (mer än 400 st.) och till Magnus Gustaf Retzius (1842–1919) (cirka 200) antyder att Waller ibland förmodligen lyckades förvärva vissa personer och institutioners hela arkiv. Det finns likaså anledning att misstänka att andras autografsamlingar i större eller mindre delar har integrerats med och gått upp i Wallers egen samling, till exempel det material som tidigare hade tillhört Georges Vitoux, utgivaren av "La Presse Médicale" i Paris, och E. Fischer von Rösslerstamm. Waller prövade ibland på att byta dokument med andra samlare, men hans motparter var inte sällan missnöjda med det de

hade blivit erbjudna i utbyte. Fabrikören och storsamlaren Karl Geigy-Hagenbach klagar i ett brev från 1928 över att han hade blivit erbjuden ett "wertloses Stück Pergament" för de värdefulla handlingar han hade att erbjuda och han avbryter all vidare kontakt med Waller.¹⁸ Två år senare, 1930, påpekar den franske läkaren och poeten René-Albert Gutmann (1885–1981) lite försynt att

det normala vid ett byte ändå är att båda parter skall bli nöjda.¹⁹

Waller-samlingen är ett monument över ett rikt livsöde och en enastående samlarmöda, unik genom sin storlek och sitt rika innehåll. Den digitala katalogen är nu klar och Wallerprojektet vid Uppsala universitetsbibliotek kan läggas ner efter förrättat värv.

NOTER

1. Den fullständiga titeln är: *Bibliotheca Walleriana: A catalogue of the Erik Waller collection*. I–II, Acta Bibliothecae R. Universitatis Upsaliensis 8–9 (Stockholm, 1955). Denna katalog är digitaliserad och kan nås från Uppsala UBs hemsida (från startsidan går man vidare till "sök" därefter till "böcker").

2. Flera beskrivningar av Waller-samlingen har publicerats, de flesta behandlar dock primärt boksamlingen, se till exempel Hans Krook, "Samlare och konnässör – Om Erik Waller och hans medicinhistoriska bibliotek", *Nordisk Medicinhistorisk Årsbok* (1976), 179–186; Sten Lindroth, "Erik Wallers bibliotek", i *Svenska bibliotek* (Stockholm, 1946), 161–216; Hans Sallander, "The Bibliotheca Walleriana in the Uppsala University Library", *Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen* 38 (1951), 49–74; Hans Sallander och Tord Skoog, *100 Books from the Waller Collection in the University Library of Uppsala illustrating the development of Plastic Surgery* (Uppsala, 1955); Emil Starkenstein, "Der Arzt und sein Buch: Dem Arzte und Bücherfreunde Dr. Erik Waller gewidmet", *Philobiblon* 10 (1938), 305–334.

3. Biografiska uppgifter om Erik Waller kan man hitta i de böcker som nämns i fotnot 1 och 2 ovan och fotnot 7 nedan. Förutom dessa arbeten bör man även nämna: John Fulton, "Erik Axel Waller 1875–1955", *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences* 10 (1955), 226–227; Tönnes Kleberg, "Erik Waller 1875–1955", *Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen* 41 (1954), 134–136; Sten Lindroth, "Erik Waller", *Bulletin of the History of Medicine* 30 (1956), 88–90.

4. Alla tre var verksamma vid Yale University, och deras boksamlingar utgör idag grunden för Yale Medical Library.

5. Hans samling finns idag i McGill University, Montreal.

6. Skaparen av The Wellcome Institute i London.

7. Marco Beretta, *A History of Non-Printed Science: A Select Catalogue of the Waller Collection*, Acta Bibliothecae R. Universitatis Upsaliensis 21 (Uppsala, 1993).

8. Den italienska delsamlingen katalogiserades av Marco Be-

retta och Andrea Scotti under projektets första fas och är för närvarande bara tillgänglig på "Parnassus scientiarum" hemsida: <http://moro.imss.fi.it/waller/> och lagrad i databasen Pinakes.

9. De album som finns i Waller-samlingen har nummer 13, 25, 33, 40, 54, 62, 67 och 77. Resten av samlingen, som omfattade mer än 100 album, inköptes av fabrikören och autografsamlaren William Charles Georg Ludford i Sutton Coldfield. Naturligtvis ville han inte att den ursprungliga samlingen skulle splittras och han skriver till Waller och ber honom i ganska desperata ordalag om att få köpa de åtta album som saknas för att hålla samlingen komplett, se Waller Ms Wall-897a, 897b och 897c. Waller gick uppenbarligen inte med på hans förslag.

10. Waller's samling av kompletta stamböcker har integrerats i den så kallade Y-samlingen vid handskriftsenheten på Uppsala UB.

11. Selim Birgers brev i denna fråga har bevarats och har signum Waller Ms Wall-00056.

12. Enligt bevarade valutadokument köpte Waller Haffkine-samlingen i sin helhet från Sotheby's i England i april 1940 för 10 pund, 8 shilling och 11 pence. Eftersom England vid den tiden var avstängt från övriga Europa fick betalningen gå via Schweiz.

13. Baglivibreven i Waller-samlingen finns utgivna i *Giorgio Baglivi Carteggio (1679–1704): Conservato nella Waller Collection presso la University Library "Carolina Rediviva" di Uppsala a cura di Anna Toscano*, Archivio della corrispondenza degli scienziati italiani 14 (Florens, 1999).

14. Waller Ms fr-05607.

15. Siffrorna här är givetvis ungefärliga eftersom många dokument är svårdaterade och andra helt saknar datering.

16. Waller Ms fr-01619.

17. I samlingen finns mer än 40 brev från Cushing och mer än 135 från Fulton till Waller.

18. Waller Ms Wall-00497.

19. Waller Ms Wall-00544.